

Denne teksten er i hovedsak hentet fra Sigurd Skirbekk: "Folkelige fordommer og funksjonsbaserte funksjonsforklaringer", ISO Rapport; Universitetet i Oslo. nr. 3 1991.)

Sigurd Skirbekk:

Ti påstander om ekteskap og samliv

Vi vil her velge ut ti påstander som har vært framsatt i forskjellige sammenhenger i senere tid, og som alle har det felles at de har vært ment å tjene oppfatninger om at samliv uten institusjonell regulering kan erstatte det institusjonaliserte ekteskap. Ut fra foreliggende forskning er det grunn til å sette disse påstandene inn i en nyliberal ideologisk sammenheng.

Påstand 1: Det har alltid eksistert en del mennesker som har levd i samliv uten å være gift. Når disse forhold har fått så stor oppmerksomhet i senere år, skyldes det bare massemedienes omtale og en større åpenhet til å tale om slike forhold.

Denne påstanden finnes i flere varianter. Hvis den blir godtatt, bidrar den til å bagatellisere hele diskusjonen om ekteskap eller samliv og til å sette kritikerne i et moralistisk lys, uten kontakt med den sosiale virkelighet.

Mot denne påstanden kan det trekkes fram ikke bare autoritative utsegner, men også flere typer av statistikk. De til dels dramatiske endringene i senere år kan avleses i giftermålsstatistikken, i statistikken over barn født utenfor ekteskap og i resultatet av flere presumptivt representative spørreundersøkelser, blant annet av Statistisk Sentralbyrå.

I Turid Noack og Lars Østby: *Fruktbarhet blant norske kvinner*, (SØS 49, Oslo 1981), basert på intervjuer med 4 137 kvinner i 1977, kan vi f.eks. finne en oversikt over "Samliv inngått 1950-1977 etter type" (tab. 6,3), delvis basert på retrospektive svar. Denne bekrefter økningen, både absolutt og prosentvis, når det gjelder utbredelsen av samliv uten vigsel, som så er nærmere presisert. Denne rapporten konkluderer også med at for kvinner født etter 1952 har det vært en nedgang i andelen gifte for hvert alderstrinn (s.213). Det sies videre at "I 1976 ble det innledet like mange samliv uten vigsel og ekteskap. Det synes som om økningen i de seinere åra har vært spesielt sterk blant kvinner med lav utdanning" (s.217). Senere skrev Turid Noack på grunnlag av nyere data at "i 1977 levde 5 prosent av kvinner 18-44 år i samboforhold. 10 år senere er 14 prosent av den samme aldersgruppen samboende." (*Tidsskrift for samfunnsforskning* 1989, s.481)

Denne endringen i senere år har også fått følger for andelen barn som fødes utenfor ekteskap. På begynnelsen av 1970-tallet var det bare 5 pst av kvinnene som var samboende da de fødte sitt første barn. Av kvinner som fikk sitt første barn i åra 1979-1983 var 18 pst samboende. Blant dem som fikk sitt første barn i 1984-1988 var 38 pst samboende. (Familie og Yrkesundersøkelsen 1988, *NOS B 959, SSB 1991*, s. 79.)

Hvis vi vil ha et mer langsiktig sammenlikningsgrunnlag, kunne vi gå tilbake til Eilert Sundts studier av sedelighet og giftermål i Norge i midten av forrige århundre. På denne tid ble det årlig født mellom 44 000 og 50 000 barn; av disse var mellom 4 100 og 4 600, eller rundt 1/11, registrert som "uægte fødte børn". I tidligere generasjoner giftet foreldrene seg som oftest etter en tid når barn var født utenfor ekteskap. I våre dager er sannsynligheten for det atskillig mindre.

Vi kan også trekke fram statistikk som viser at samlivsmønstrene varierer med land og landsdeler, og ikke bare over tid. Statistisk Sentralbyrå har f.eks. publisert en oversikt fra 1984 der det ble hevdet at av voksne kvinnene i Nord-Norge levde 66,6 pst i ekteskap og 9,6 pst i samliv uten vigsel. Til sammenlikning levde 74,4 pst av kvinnene på Sør og Vestlandet i ekteskap, mot 1,9 pst i samliv uten vigsel. Andelen samboende blant 20-30-åringene var høyere begge steder. (Jfr. tab 5,6 i *NOU:26* Befolknings-utviklingen, med referanse til Helge Brunborg: *Cohabitation without Marriage in Norway, Art.116*, SSB 1979). Slike sammenlikninger, det finnes flere av dem, tilsier at vi ser variasjonen i utbredelsen av ekteskap og ikke-ekteskap i en sosial og kulturell sammenheng, og at vi ikke bare betrakter det hele som styrt av naturgitte biologiske klokker.

Påstand 2: Når en del par lever i samliv uten vigsel, er det et resultat av deres frivillige valg. I et demokrati må vi respektere folks valg og legge sosialpolitikken opp etter det.

Denne påstanden, som også kan påtreffes i flere varianter, kan virke sterk ved sin appell til toleranse og demokratiske verdier. Likefullt kan den virke tildekkende på flere forhold som både sosiologer og sosialpolitikere bør ha tenkt gjennom. Det er ikke opplagt at de styrende i et framtidrettet demokrati, mer enn i andre samfunnstyper, bør se det som en overordnet verdi å sidestille alle valg av livsformer. Det er heller ikke sikkert at økt utbredelse av samliv uten vigsel er uttrykk for overlagte valg mellom alternativer. Heller ikke er det sikkert at det en part vil, nødvendigvis samsvarer med det den andre parten helst vil.

Riktignok kan vi i utlegninger som ikke er basert på systematisk empiri, finne påstander av typen: "De fleste som lever utenfor ekteskap gjør dette ut fra et klart politisk standpunkt" (Helge Johan Thue i *Lov og Rett* 1974, s. 145). I en offentlig svensk utredning fra 1970-tallet, som var basert på intervju-undersøkelser, framholdes det derimot at mange samtidige svensker ikke lenger flytter sammen uten å gifte seg, de bare flytter sammen uten at det foreligger noen beslutning om ikke å gifte seg. Ofte forelå det ikke engang noen beslutning om å flytte sammen - "det bare ble slik". (SOU 1978:55 - Bo Levin og Jan Trost: *Att sambo och gifta sig. Fakta och föreställningar*. kap. 4-5)

I en senere svensk undersøkelse sies det at 53 pst av et utvalg av samboere ga uttrykk for at begge ønsket å gifte seg, mens 33 pst ga uttrykk for at de selv men ikke partneren ville gifte seg. (Bo Levin: "Unmarried Cohabitation: A Marriage Form in a Changing Society", *Journal of Marriage and the Family*, s.763-773,1982) Den mangelfulle beslutning i forhold til ekteskap ble her forklart ut fra svake sosiale føringer i det svenske samfunn for slike valg, ikke ut fra noen utbredt opposisjonell overbevisning fra de samboende side.

I den norske Familie og yrkesundersøkelsen fra 1988 (*NOS B 959* tab 5.5.4) viste det seg at mens 18 pst av et utvalg på 4019 kvinner oppga at de levde som samboere, var det bare 2 pst som ga tilslutning til påstanden: "Samboerforhold er alltid å foretrekke framfor ekteskap".

Her kunne det legges til at forutsetninger om at folk alltid handler ut fra overbevisning og verdipreferanser, har begrenset forklaringskraft. Sosiologer har mange andre modeller for å forklare folks tilpasning til dominerende normative forventinger i et sosialt miljø, forklaringer som ikke alltid har så mye med overbevisning å gjøre. I tillegg til de mer miljøbestemte forklaringer på hvorfor folk ikke "velger" å gifte seg, kunne vi fra norsk side også trekke fram forklaringer som har å gjøre med visse fordeler i skatter og sosiale ytelser for dem som formelt framstår som enslige.

Påstand 3: Utbedelsen av samliv uten vigsel er uttrykk for en frigjort livsform, kjempet fram mot fordommer, patriarkat og kapitalistiske krav om disiplin. Ikke minst kvinnene har tjent på denne frigjøringen.

Også dette er en påstand som ofte framføres i forskjellige varianter. Påstanden passer inn i ideologier som står sterkt i mange miljøer, og den kan av den grunn oppleves som litt suspekt å ville motsi den. Likevel er dette en tvilsom påstand.

For det første er det slett ikke sikkert at de mer uforpliktende samliv er mer i kvinners interesser enn ekteskap. Alminnelig-gjøringen av slike samliv fører lett til at mange, mot sin vilje, føres inn i useriøse forhold som ikke fører til noe. Den anmerikanske familieforskeren William J. Goode har framholdt at unge kvinner er kommet i en dårlig forhandlingsposisjon under de nye forhold, i alle fall hvis de ikke har stor eiendom eller ekstraordinære personlige kvalifikasjoner. Hvis de ikke vil sette vennskap på spill, og også unngå muligheter for ekteskap, vil de måtte være med på leken. En del unge kvinner kan, formodentlig mer enn menn, oppleve en konflikt mellom forsiktighet og tilbakeholdenhet, og en risiko for å bli forkastet som "kald", og en full hengivenhet, men dermed også en risiko for større smerte ved et eventuelt brudd. Av dem som lar seg bli gravide, ender en større del av av de samboende enn av de gifte som enslige mødre.

Svein Blom og Ola Listhaug har i en oppsummerende artikkel om nyere forskning om emnet "Familie og livskvalitet", (*Tidsskrift for samfunns-forskning* 1988, vol 29, s. 5-28.) kommet til at vurderingen av ekteskapet som dysfunksjonelt, spesielt for kvinnene, har lite for seg. Selv etter en vurdering av seleksjons-hypoteser og aldersvariable, kom de til at de gifte av begge kjønn stort sett kommer best ut ved forskjellige sammenlikninger. De avviser dermed den generelle karakter til tidligere beregninger av folk som Emile Durkheim og Jessie Bernard som mente at kvinnene hadde lite å vinne på ekteskapet. I deres konklusjon heter det: "Det skulle således ikke være utslag av noen kollektiv irrasjonalisme når størstedelen av voksne befolkning inngår ekteskap. Rapporter om vold og mishandling i familien avdekker skyggesider ved institusjonene, og selv om fenomenet synes å ha økt i omfang, er det ingen ting i våre data som tyder på at det utgjør annet enn et avvik fra den normale situasjonen" (s.22)

Denne oppsummeringen passer også inn i omfattende studier som Raoul Naroll har lagt fram, men som norske forfattere sjelden referer til. Naroll mente å kunne påvise statistisk at ekteskapet har en beskyttende sosial virkning også for par som ikke opplever forholdet som tilfredsstillende.

Alle studier viser at samborelasjoner er mer lettoppløselige enn ekteskap. Men også der samborelasjonene blir varige, vil det potensielt lett-oppløselige kunne prege forholdet, og gå

mest ut over den part som vil lide de største tap ved en eventuell oppløsning. Det finnes studier som viser at forhold som er basert på viljen til den part som har minst å tape på et brudd, kan føre med seg en et ganske subtilt maktbruk. (Willard Waller: *The Family. A Dynamic Interpretation*. N.Y. 1951; jfr. også Øystein Gullvåg Holter: *Sjekking, kjærlighet og kjønnsmarked*, Oslo 1981.)

Det er heller ikke opplagt at en "anti-puritansk" og angivelig frigjort livsform uttrykker en frigjøring fra økonomisk binding. Hvis vi kan argumentere for at en puritansk og vel disiplinert livsform har passet inn i et økonomisk ideal, den gang produksjonsinnsatsen sto i sentrum, kan vi på tilsvarende vis argumentere for at en antipuritanske selvdyrking passer inn i reklamens menneskeideal, tilpasset en samtidig konsumsjonsøkonomi.

Påstand 4: Når folk flytter sammen uten vigselspapirer, er det fordi de setter kjærligheten over konvensjonene.

I vår kulturkrets fins det mange fortellingene om den unge og sterke kjærlighet som vinner i kampen mot alderdommelige konvensjoner. Det er derfor kanskje ikke så underlig at også moderne samboforhold blir fortolket i dette mønsteret, som de varme emosjoners seier over de kalde beregninger.

Men heller ikke denne påstanden holder mye vann ved nærmere ettersyn. Det er all grunn til å sette spørsmålsteget ikke minst ved mange av ukebladenes fortellinger om at det er den store kjærligheten som er drivkraften når mange unngår formaliserte ekteskap.

I Sverige ble det for noen år siden foretatt en spørreundersøkelse blant 279 advokater som hadde hatt erfaring med samboende klienter. På spørsmål om hvilke grunner disse klientene oppga for å unngå ekteskap, svarte omtrent seks av ti advokater at "de vil ikke binde seg"; bare en av ti nevnte at for mange framsto kjærligheten som sterk nok til at de kunne klare seg uten ekteskap. (A. Claesson, R. Lundgren og G. Lundh: "Samvets-äktenskapet och juridiken", Uppsala 1973; trykt i *Tre sociologiska rapporter*. Justitiedepartementet 1975:24, Stockholm.)

Det henger nok mer sammen med ideologi enn med realitet dersom vi uten videre godtar at spontane handlinger er uttrykk for varme og ekthet, mens forhold som er underlagt en ritualiserende kulturregulering, blir oppfattet som kalde og konvensjonelle. Enkelte amerikanske studier kan peke i motsatt retning: Kort bekjentskapstid forut for intime relasjoner henger gjennomgående sammen med overfladiske holdninger, mens dypere emosjoner henger sammen med lengre bekjentskapstid. (Jfr. Lester A. Kirkendall: *Premarital Intercourse and Interpersonal Relationships*, N.Y. 1961, s. 295f. og Robert O. Blood: *Marriage*, N.Y. 1969, s. 142f.)

Dersom vi ser på den romantiske kjærlighet i en kulturhistorisk sammenheng, kan det bli vanskelig å forsvare forestillingen om de romantiske følelser som er naturgitt oppkomme som bare er fraværende når følelsene hemmes av streng kultur. Da er det større grunn til å se romantikken som et kulturprodukt, som krever en nokså streng røkt for å kunne utvikles og opprettholdes. Det er heller der behovene ikke innrømmes umiddelbar tilfredsstillelse, at de kan utvikles til personlighets-formende krefter og bindinger til andre. Det var da kvinnene ble opplevd som vanskelig oppnåelige, at mennene for alvor begynte å dyrke dem med romantisk tilbedelse. Kulturhistorisk sett har idealiseringen av behovs-tilfredsstillelse gått sammen med

en heller devaluert forståelse av kjærlighet, kanskje også med en "narsissistisk" egenutvikling. (Christopher Lasch: *Den narsissistiske kultur*, Oslo 1982)

Påstand 5: Samliv uten vigsel er vår tids forlovelse.

Denne påstanden er vanlig; den har til og med vært brukt i en stiloppgave til sidemålseksamen i den videregående skole våren 1982. Påstanden er også kjennetegnet ved at den er egnet til å virke beroligende på betenkte sjeler. Det hele blir et spørsmål om nye former på gamle skikker, underforstått: Også den yngre generasjon vil nok gifte seg som de eldre, etter en periode da parene får lært hverandre å kjenne. Mange samboende gifter seg da også, spesielt hvis det er barn i vente. Likevel er påstanden misvisende.

En del samboforhold ender i ekteskap. En del går i oppløsning. En del består som mer og mindre permanente alternativer til ekteskapet. Forholdet mellom disse kategoriene har ikke vært konstant over tid, og etter hvert som samliv uten vigsel er blitt mer vanlig. Når samliv uten vigsel er blitt mer vanlig, og mer akseptert, er dette med på å bryte ned statusforskjellen mellom ekteskap og ikke-ekteskap. Det er grunn til å vente at dette får følger både for folks motiv for å gifte seg, og for deres syn på sitt samliv når de er gifte.

Samtidig med at samliv uten vigsel er blitt mer vanlig, særlig fra 1970-tallet av, har andelen av folk som går inn i ekteskap sunket. Førstegangs giftermålshyppighet pr. 1000 kvinner sank mellom 1970 og 1980 fra 232,7 til 120,8 for 20-24-åringer, og fra 175,9 til 118,0 for 25-29-åringer. For menn sank de tilsvarende andeler fra 132,8 til 65,0 for 20-24-åringer og fra 179,6 til 112,5 for 25-29-åringer. (Tab. 5.1 og 5.2 i *NOU 1984:26 Befolkningsutviklingen*)

Dersom vi tok utgangspunkt i en svensk beregning, på grunnlag av svenske periodetall på 1970-tallet, kunne vi komme til at så mye som halvparten av de yngste fødselskullene aldri ville gifte seg. (Björg Moen: *Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier*. SØS 47, Oslo 1981, s. 56.)

Fra svensk hold blir det også hevdet at flertallet av de som gifter seg etter en samlivsperiode, i ettertid omtaler denne perioden som en prøveperiode. Men dette svaret er ikke så vanlig blant de som lever i samliv uten vigsel på intervjutidspunktet. (Nevnt s. 131 i *Joan Aldous og Wilfried Dunmon (red): The Politics of Programs of Family Policy*. University of Notre Dame 1980)

Påstand 6: Å være samboende er å leve i en ekteskapsliknende samlivsform.

Denne påstanden blir av og til brukt som et alternativ til påstand 5. Påstanden framsettes også i forbindelse med juridiske rettigheter, f.eks. ved fordeling av boliger og når det er økonomisk fordelaktig å komme i klasse med gifte. Ønsker om sidestilling av ekteskapelig og ikke-ekteskapelig samliv kan ellers dels begrunnes pragmatisk ut fra hensyn til involverte barn, dels ut fra teoretiske betraktninger om "familier" som en overordnet kategori for både ekteskap og samliv av en viss varighet.

Det denne påstanden fører utenom er blant annet den sosiologiske distinksjonen mellom en kontrakt og en institusjon. Et samboforhold svarer mest til en kontrakt mellom to, et ekteskap er en sosial institusjon. Når et par gifter seg, går de over fra å ha en sivilrettslig status til å få en annen, med nye plikter og rettigheter. Ved ekteskapsinngåelsen er det ikke bare to personer, men to slekter og vennekretser som deltar i ritualene. Dertil er storsamfunnet representert med en prest eller fogd. Dette symboliserer at en ekteskapsinngåelse er noe mer enn et forhold mellom to, og at det ikke er likegyldig for samfunnet hvordan dette forholdet utvikler seg.

Forskjellene mellom vigselsekteskap og "papirløst ekteskap" kan illustreres av enkelte verdiundersøkelser. Det kan f.eks. påvises at de som lever "papirløst" uttrykker mer liberale holdninger til skilsmisser enn hva gifte gjennomgående gjør. (Svein Blom: *Familieverdier i Norge*. Rapport 22, INSS, Trondheim 1986.)

Individuelle og uformelle samlivskontrakter i større omfang er et nokså nytt fenomen. Av den grunn har vi bare begrensede muligheter til å sammenlikne likheter og forskjeller mellom ekteskapeleg og ikke-ekteskapeleg samliv over lengre tid, i alle fall med mange aldersgrupper. Men en del studier foreligger likevel, og disse kan tyde på at ekteskap og samboskap følger forskjellige mønstre, først og fremst ved at samboskap gjennomgående er mye mindre stabile enn ekteskap. Statistisk Sentralbyrås spørre-undersøkelse fra 1988 for kvinner og menn født 1945 og 1960 viste en oppløsningsprosent på 57 for de første samlivene som hadde startet som samboforhold og som ikke hadde overgått til ekteskap, med en gjennomsnittlig varighet på 31 måneder for de oppløste forholdene (N=262). Av ekteskapene hadde bare 19 pst gått i oppløsning, og gjennomsnittlig varighet på de oppløste forholdene var 114 måneder (N=933). (NOS B 959, tab. 1.3.6)

Vi finner også forskjeller i stabilitet der hvor det er barn inne i bildet og hvor en kanskje kunne ha ventet mer like forhold. Sosiologen Liv Susanne Bugge foretok for noen år siden en sammenlikning på grunnlag av Statistisk Sentralbyrås data fra studien av kvinnelig fruktbarhet på 1970-tallet. Hun sammen-liknet opplysninger fra knapt 100 samboende mødre og ca. 2400 gifte mødre i 1974 og sammenholdt disse opplysningene med deres opplysninger om sivilstatus tre år senere, på intervju-tidspunktet i 1977. Om sine funn skrev hun: "Når det gjelder gifte og samboende med barn, er forskjellen mht. oppløsning av forholdet enda tydeligere enn blant de barnløse. Blant gifte med barn blir ca. 2 % skilt, for samboende med barn er sannsynligheten for oppløsning av forholdet 17-18 %. Det er altså stor forskjell mellom ektepar og samboende mht. stabilitet. Det er også interessant at mens det for de gifte ser ut til at barn binder de voksne sammen, gjør det motsatte forhold seg gjeldende for de samboende.

Blant gifte med barn ble som nevnt 2% skilt, dette tallet er uavhengig av hvor mange barn ekteparet har. Andelen som ble skilt av barnløse ektepar var ca. 5%, det er altså en svak tendens til at barn binder ektefellene sammen. Hvor mange barn de har ser imidlertid ikke ut til å ha noen betydning. - Av samboforhold uten barn går som nevnt 9,5 % i oppløsning, mot altså 17-18 % av samboforhold der det finnes barn. Årsaken er ikke lett å tenke seg. En mulighet kunne være at det generelt er en større belastning i et forhold med barn enn i et uten, men at i ekteskapet føler mannen større ansvar for barna enn mannen i et samboforhold gjør. Det er sannsynlig at mannen oftere er den biologiske far til barna i et ekteskap enn i et samboforhold. Siden han bare er samboer med moren har han ingen juridiske forpliktelser, og oppløsningen av forholdet kan være en lettveint vei ut av en eventuelt vanskelig situasjon." (Liv Susanne Bugge: *Husholdning - struktur og prognose*. Magistergrads-avhandling i sosiologi, Universitetet i Oslo 1984, s. 122f.)

Med alle forbehold om at antallet samboende mødre var lite i fruktbarhetsundersøkelsens materiale, og at forholdene kan te seg noe annerledes på 80 og 90-tallet enn på 70-tallet, så tyder det vi hittil vet likevel på at samboforhold er langt mindre stabile enn ekteskapene. Jfr. Kravdal, Øystein (1997): *Wanting a Child but not a Firm Commitment to the Partner: Interpretations and Implications of a Common Behaviour among Norwegian Cohabitors*. Memo from Department of Economics, University of Oslo. No 19 May. - Også svenske data tyder på en betydelig høyere oppløsningfrekvens blant samboende med barn sammenliknet med gifte foreldre: Jfr. Hoem, Britta og Jan M. (1992): "The disruption of marital and non-marital unions in contemporary Sweden". Trykt i Trussel, J., R. Harkinson, J. Tilton (red): *Demographic Applications of Event History Analysis*. Clarendon Press, Oxford; s. 61-93.

Tall fra begynnelsen av 1990-tallet viser at av alle samboende inngått i 23-års alderen, og som fortsatt holdt sammen etter fem år, hadde 79 pst giftet seg, mens bare 21 fortsatt levde som samboende. (*Sosialt Utsyn*, SSB 1993, s. 293).

Påstand 7: Samboende par har bedre forutsetninger enn andre for å danne stabile ekteskap.

Dette er kanskje den påstanden som oftest har vært framført i senere år når hensikten har vært å oppnå allmenn anerkjennelse og legitimering for samliv uten vigsel.

Til støtte for denne påstanden kan det generelt bli anført at en prøveperiode vil skjulte ut par som helt opplagt ikke passer sammen til varig samliv, og kanskje forberede andre på en del realiteter i en gjensidig tilpasning. Imot påstanden kan det bli anført at den oppfordrer til en halvengasjert "går det så går det"-holdning, og at utbredelsen av prøveekteskap er med på å viske ut grensene rundt ekteskapet som institusjon. Dette kunne videre begrunnes med familiesosiologen Robert Bloods grunnsetning: Jo skarpere grense mellom en sosial status og en annen, og jo mer utviklet de seremonier er som markerer overgangen mellom dem, dess større sosial solidaritet i en gruppe. Blood satte ikke minst seksualmoralens funksjon inn i en slik sammenheng. (Robert O. Blood: *Marriage*. N.Y.1969, s.157)

Påstanden kan også konfronteres med statistiske data. I den norske fruktbarhetsundersøkelsen fra 1977 ble de intervjuede kvinnene spurt om deres ekteskap var "overgått fra samliv uten vigsel" (i alt 328) eller ikke overgått fra samliv uten vigsel (i alt 1924). Fordelingen av disse to gruppene på bestående ekteskap viste at etter 5, 10, 15 og 20 års ekteskap besto henholdsvis 94 prosent, 89 prosent, 89 prosent og 69 prosent av ekteskapene i førstnevnte kategori, dvs. av de som hadde gjennomlevd en samboende periode. Av dem som ikke oppga noen samboende periode før ekteskapet, besto 96 prosent, 92 prosent, 90 prosent og 85 prosent 5, 10, 15 og 20 etter ekteskapsinngåelsen, ifølge denne undersøkelsen. (Tab. 6.4 i *SØS 49, Fruktbarhet blant norske kvinner*, Statistisk Sentralbyrå 1981) Forskjellene mellom de to gruppene av kvinner var for små til å være klart signifikante. Likevel kunne det sies at i den grad dette forholdet var av betydning, gikk tendensen i motsatt retning av det påstand 7 forutsatte. Heller ikke dataene fra Statistisk Sentralbyrås familie- og yrkesundersøkelse fra 1988 gir støtte for påstanden.

De statistiske opplysningene fra disse undersøkelsene ga også informasjon om hvor lang tid de oppløste ekteskapene hadde vart. I 1977-undersøkelsen viste det seg at de oppløste ekteskapene som ikke hadde startet med samliv uten vigsel, hadde vart i 7,3 år før skilsmissen. De oppløste ekteskapene som var blitt innledet med en periode - på kanskje et år

- av samliv uten vigsel, hadde i gjennomsnitt vart 6,0 år (*NOS 197*, tab.17). I 1988-undersøkelsen viste det seg at gjennomsnittlig varighet for oppløste ekteskap som ikke hadde overgått fra en samboerperiode var 120 måneder for menn og kvinner født 1945 og 1960. Gjennomsnittsvarigheten for tilsvarende oppløste ekteskap som hadde startet med en samlivsperiode var 94 måneder. (*NOS B 959*, tab. 1.3.6) Hvis vi vil tolke disse dataene i forhold til påstand 7, bør vi også ta i betraktning at de samboende par som i det hele hadde gått over i ekteskap, nok representerte et utvalg av de mest ekteskaps-orienterte av de samboende.

Selv om det er flere usikre faktorer ved sammenlikninger av sosiale kategorier av denne art, så må likevel slutningen bli at de norske dataene vi sitter inne med, ikke støtter opp om påstanden. En slik tolkning av de norske dataene kunne forøvrig forsterkes ved henvisninger til flere utenlandske studier. (Jfr. Alfred de Maris og Gerald R. Leslie: "Cohabiting with Future Spouse: Its Influence upon Marital Satisfaction and Communication", *Journal of Marriage and the Family*, Feb. 1984; Janic M. Saunders og John N. Edwards: "Extramarital Sexuality: A Predictive Model of Permissive Attitudes". *JMF* Nov. 1984; D.M. Fergusson, L.J. Horwood og D.E. Dimond: "A Survival Analysis of Childhood Family History", *JMF* May 1985.)

Påstand 8: Når samboende oftere går fra hverandre enn gifte, skyldes det at samliv uten vigsel ennå ikke er innarbeidet og ordentlig akseptert.

Denne påstanden blir av og til framsatt som et forklarende tillegg når påstand 6 og 7 er blitt imøtegått. Selv om denne påstanden kan utsi noe om framtidige forhold, behøver vi ikke bare å gjette oss til holdbarheten av den. Allerede i dag foreligger det en del data som burde være av interesse for vurderingene av påstanden. Endringer over tid kan si noe om sannsynligheten av påstanden

Vi kunne spørre om de registrerte samliv som ikke går over i ekteskap, er blitt mer eller mindre stabile etter hvert som de er blitt mer vanlige, og nok også mer aksepterte. Randi M. Selmers bearbeidelse av data fra Statistisk Sentralbyrås fruktbarhets-undersøkelse kan her ha interesse. Ved å sammenlikne eldre og yngre fødselskohorter av samboende kvinner fant hun over tid en gjennomgående økning i oppløsningsratene og en nedgang i giftermålsratene, ved siden av en nokså konstant mønster for førstefødslene blant de samboende. (Randi M. Selmer: *Samliv uten vigsel - ekteskap og fødsler*. Artikler 146, Statistisk Sentral-byrå 1983, s. 47) Hun fant f.eks. at mens 12% av de fra fødselskohorten 1941-45 som hadde innledet et samliv som 15-19 åringer, ikke var samboende 2 år etter inngåelsen av samlivet, når de ikke hadde fått barn eller giftet seg, så var den tilsvarende oppløsningsfrekvensen steget til 26 % for fødselskohorten 1956-59. For de som hadde innledet et samliv som 20-24 åringer var de tilsvarende oppløsningsfrekvensene 10 % for fødselskohorten 1941-45 og 24 % for fødselskohorten 1951-55. (Tab. 11 og 13 i *Art. 146*, SSB 1983.)

Nyere statistikk fra de nordiske landene viser at giftermålsratene for samboende barnløse kvinner har gått ned for senere årskull i både Norge, Sverige og Danmark. Dette tyder på at sjansene for at samboforhold skal ende i ekteskap er blitt mindre etter hvert som samliv uten vigsel er blitt mer vanlig, og mer akseptert, altså det motsatte av det påstand 8 sier.

Det kunne her være grunner for å tilføye at alminneliggjøringen av samliv uten vigsel ikke bare har gitt ekteskapet konkurranse, men at også den innarbeidete forståelse av hva ekteskapet er, har endret seg. Vi kan stå overfor en kulturendring i synet på ekte-skapet, og dette kan påvirke stabiliteten både av ekteskapelig og ikke-ekteskapelig samliv. I den grad dette er riktig, vil det være forfeilet å forklare økende familieoppløsning under de nye forhold bare som uttrykk for forskjellige former for individuelle frustrasjoner. I en amerikansk studie kan vi lese at "den framtidsinvestering som et par synliggjør i forholdet, gir et bedre mål for stabiliteten enn ulike uttrykk for tilfredsstillelse". (Sally A. Lloyd, Rodney M. Cate, June M. Henton: "Predicting Premarital Relationship Stability. A Metodological Refinement", *JMF* Feb. 1984. Jfr. også Bernhard I. Murstein: *Love, Sex and Marriage through the ages*. N.Y. 1974, s. 230.)

Påstand 9: Når folk ikke vil gifte seg, er det fordi de har dårlige erfaringer med ekteskapet som institusjon.

Denne påstanden kan vi finne i to varianter. Dels kan det bli påstått at det tradisjonelle ekteskap er for strengt til å passe moderne og frigjorte mennesker. En løsere ekteskapsform blir dermed antatt å passe folk bedre. Her overses både de tidstypiske kulturformer som virker inn på folks holdninger og "valg", yngre kvinners mulighet til reelt "valg" f.eks. i moderne Oslo-miljø, de ulike integrerende virkninger av ulike former for erotisk holdning, og stabilitetens forutsetninger og funksjoner. Svakheten i denne argumentasjonen kan utdypes ved studier av f.eks. den svenske utviklingen på 1970-tallet.

Denne påstanden kan i andre sammenhenger være rettet mot ekteskap i enhver form, og ikke bare i tradisjonell form. Når den framføres i generell form, er det helst folk med egne dårlige erfaringer som hevder den. I motsetning til det mange mente på 1950-tallet, tyder nyere studier på at de som har gjennomlevd skilsmisser, er av de mest skeptiske når det gjelder ekteskap. (Keri Kinnard og Med Merrard: "Premarital Sexual Behavior and Attitudes Toward Marriage and Divorce.." *JMF* Apr. 1986)

Men selv om mange kan ha personlig dårlige erfaringer med et ekteskapelig samliv, er det lite som tyder på at ikke-ekteskapelig samliv er mer konfliktfritt. Generelt sett er det heller grunn til å si at ekteskapet som institusjon virker til å dempe unødvendige konflikter mellom de involverte partene, og mellom institusjonelt regulert familieenheter og andre institusjonaliserte enheter i samfunnet. (Desmond Ellis, Walter Dekeseredy: "Marital Status and Woman Abuse", *International Journal of Sociology of the Family* No 2 1989, s. 67-87) Men det betyr selvfølgelig ikke at de institusjonelle rammene alene er tilstrekkelige garantier for et tilfredsstillende samliv.

Til tross for at påstand 9 kan tjene som en generell legitimering av holdninger til mennesker med dårlige egne erfaringer, og også virke legitimerende for holdninger og valg til folk som vil leve uforpliktende, så er det lite som tyder på at påstanden uttrykker noen alminnelig tidserfaring. En norsk undersøkelse tyder på at bare en av ti 18-åringer er helt eller delvis enige i den parallelle påstanden: "Ekteskapet er en gammeldags form for samliv som ikke har noen plass i dagens samfunn". (Lars Grue: *Ungdom uten opprør?*, Oslo 1987.)

Påstand 10: Samliv er en privatsak

Denne påstanden, som går igjen i mange sammenhenger, kan dels ses som en frittstående påstand, dels som en forutsetning f.eks. for påstand 6. Dens talsmenn legger gjerne til noe om at samliv er intimt og privat, og at det ikke bør forstyrres av kontrollerende "dyneløftere".

Påstanden styrer utenom sosiologisk innsikt om at også det personlige og private langt på vei er formet av kollektive kulturelle mønstre, og at det ikke er likegyldig for et samfunn hvilke kulturmønstre som skal være de dominerende. En del kulturbestemte livsidealer kan fremme funksjonelle familie-former, andre idealer virker i andre retninger. Sammenhengen mellom familieform og barnetall er omtalt tidligere. Sammenhengene mellom familiestabilitet og oppvekstvilkår har vært studert av mange. Ingenting av dette er bare privatsaker. Det er heller ikke de økonomiske omkostninger som løse familie-strukturer påfører samfunnet. Den økte belastningen på offentlige budsjetter, blant annet på boligsektoren, har sammenheng med at færre gifter seg og at det i dag mange steder bygges boenheter for enkeltpersoner heller enn for familier. En studie av Berthold Grünfeld om stønadsutbetalinger i Oslo viser at blant middelaldrende gifte kvinner er det dobbelt så mange som mottar stønad fra folketrygden blant fraseparerte og skilte sammenliknet med gifte i samme aldersgrupper.

George Peter Murdock ga i 1949 ut en sammenliknende familiestudie basert på sosialantropologiske data fra 250 små og store "samfunn". (George Peter Murdock: *Social Structure*, N.Y. 1949) På grunnlag av denne sammenlikningen hevdet han at familien er universell, den finnes i en eller annen form i alle samfunn vi vet noe om. Den er ingen steder ansett for bare å være en privatsak for en mann og en kvinne, deres rettigheter og oppgaver er over alt definert i forhold til slektskapstrukturer og mer omfattende samfunnsmønstre. Familiemedlemmene har "roller" som langt på vei er bestemt av deres sosiale plassering i slektskapssystem og samfunnsstruktur.

Det kan nok påvises betydelige variasjoner mellom familieformene i forskjellige samfunn, og også i familiemedlemmenes ulike forpliktelser. Men disse variasjonene må ses i forhold til oppbyggingen av samfunnet som helhet, ikke først og fremst som varianter av binding eller ikke binding til vilkårlige konvensjoner. Selv om variasjonene mellom samfunnene kan synes betydelige, kan invariansen innenfor det enkelte samfunn virke enda mer påfallende. Vi kan altså ikke bruke de sosialantropologiske dataene som en meny for å sette sammen familieretter etter våre private behov i et konsumpsjonssamfunn.

Vår valgfrihet er ikke bare begrenset av sosial vane og individuell mangel på fantasi. Over tid vil vår valgfriheten også være begrenset av grensene for hva som er funksjonelle familieformer. Selv om modernisering betyr differensiering, er det lite som taler for at egoorienterte valg uten videre vil føre til familieformer som er funksjonelle for overlevingen av overindividuelle enheter som slekt, folk, samfunn, kultur. Påstand 10 er derfor ikke bare misvisende; i den grad den blir utbredt, kan denne påstanden også legitimere flere dysfunksjonelle prosesser. (Jfr. kap. 8 i Sigurd Skirbekk: *Ideologiavsløring som ideologi. En argumentasjonsanalyse av norsk moraldebatt*, Universitetsforlaget 1986, og kap. 9 og 10 i

Sigurd Skirbekk: *Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre. Sosiologisk kulturteori og funksjonsanalyse*. Tano/Aschehoug 1999.)

Sett i et samfunnsperspektiv er det ikke likegyldig hvordan familiedannelsen utvikles. Dette kan begrunnes ut fra flere typer av sosiale funksjoner knyttet til familien. Den mest målbare funksjonen er reproduksjonen. Det såkalte befolkningsutvalget av 1982, som skulle vurdere fruktbarheten i forhold til familieendringer, skrev den gang: "Det er klart at utviklingen i de mellomliggende variablene har hatt betydning for den fødselstalls og fruktbarhetsutviklingen vi har hatt i Norge. Det gjelder både ekteskapsutviklingen, utviklingen i prevensjon og økningen i aborttallene. Dessuten har faktorene innbyrdes innflytelse. Uten ny prevensjon og økt abortmulighet ville vi kanskje ikke fått den større utbredelse av samliv uten vigsel.(...)Det er tydelig at de nye samlivsformene ikke veier opp for nedgangen i de tradisjonelle ekteskapene når det gjelder fruktbarhet". (*NOU 1984: 26 Befolkningsutviklingen*, s.69.)